

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

КОНДРИЧ В. В.,

помічник адвоката,
аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 347.99:328.185:341.176(4)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.2.19>

**СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ
АНТИКОРУПЦІЙНИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ**

Статтю присвячено дослідженню сучасних європейських стандартів у сфері судочинства і статусу суддів, які містять положення щодо запровадження спеціальних антикорупційних судових органів, формування суддівського корпусу та здійснення правосуддя цими судами. На основі дослідження особливостей міжнародно-правового регулювання організації судової влади та правосуддя встановлено, що кількість спеціалізованих міжнародно-правових стандартів, які стосуються діяльності антикорупційних судових органів, є невеликою, що пов'язано, зокрема, з невеликою кількістю спеціалізованих антикорупційних інституцій у зарубіжних країнах. Визначено, що сучасні європейські стандарти у сфері судочинства беруть свій початок у повоєнні роки, а їх започаткування безпосередньо пов'язано з утворенням Ради Європи, Європейського суду з прав людини, практичною діяльністю Комітету Міністрів Ради Європи, національних органів влади держав-членів Ради Європи, інших органів та неурядових організацій. Встановлено, що важливим орієнтиром у розбудові національних систем правосуддя стала Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, положеннями якої встановлено низку принципів, на основі яких здійснюється правосуддя. Крім того, з'ясовано, що на європейському рівні систему міжнародних стандартів організації судової влади та правосуддя утворюють інші документи Ради Європи, рішення, регламенти, директиви та акти нормативного характеру, які приймаються консультативними й експертними інституціями Європейського Союзу, міжнародні договори, однією зі сторін яких є Європейський Союз, резолюції Європейської асоціації суддів та інші нормативні документи. У контексті сучасних європейських стандартів у сфері судочинства і статусу суддів, які містять положення щодо запровадження спеціальних антикорупційних судових органів, з'ясовано зміст і значення нормативних документів Комітету Міністрів Ради Європи, Консультативної ради європейських суддів, Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії), рішень Європейського суду з прав людини, інших документів у сфері судочинства і статусу суддів.

Ключові слова: протидія корупції, антикорупційний суд, антикорупційні інституції, антикорупційна юстиція, європейські стандарти.

Kondrych V. V. Standards of the Council of Europe on the activities of specialized anti-corruption judicial institutions

The article is devoted to the study of modern European standards in the sphere of justice and the status of judges, which contain provisions for the introduction of special anti-corruption judicial bodies, the formation of the judiciary and the implementation

of justice by these courts. Based on the study of the peculiarities of international legal regulation of the organization of judiciary and justice, it was established that the number of specialized international legal standards related to the activities of anti-corruption judicial bodies is small, which is related, in particular, to a small number of specialized anti-corruption institutions in foreign countries. It was determined that modern European standards in the sphere of justice originate in the post-war years, and their establishment is directly related to the formation of the Council of Europe, the European Court of Human Rights, the practical activities of the Committee of Ministers of the Council of Europe, the national authorities of the member states of the Council of Europe, other bodies and non-governmental organizations. It was established that an important guide in the development of national justice systems was the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which provisions established a number of principles on the basis of which justice is carried out. In addition, it was found that at the European level, the system of international standards of the organization of judiciary and justice is formed by other documents of the Council of Europe, decisions, regulations, directives and normative acts, which are taken by the consultative and expert institutions of the European Union, international treaties, one of the parties is the European Union, resolutions of the European Association of Judges and other normative documents. In the context of modern European standards in the sphere of justice and the status of judges, which contain provisions for the introduction of special anti-corruption judicial bodies, the content and meaning of the normative documents of the Committee of Ministers of the Council of Europe, the Advisory Council of European Judges, the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), decisions of the European Court of Human Rights, other documents in the sphere of justice and status of judges were disclosed.

Key words: *anti-corruption, anti-corruption court, anti-corruption institutions, anti-corruption justice, European standards.*

Постановка проблеми. Судова реформа є однією з найочікуваніших подій для суспільства, оскільки справедливий, безсторонній та неупереджений суд є важливою гарантією ефективної боротьби з корупцією, забезпечення дотримання прав і свобод громадян та побудови держави, керованої верховенством права.

У зв'язку з цим, впровадження стандартів організації судової влади, розроблених міжнародною спільнотою, є частиною успішної інтеграції будь-якої європейської країни. Для України, як держави з яскраво вираженими європейськими устремліннями, імплементація відповідних норм, що регламентують питання організації судової влади, є одним з ключових завдань судово-правової реформи [1, с. 34].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впровадження та функціонування спеціалізованих антикорупційних судових органів знайшли відображення у роботах А. М. Білецької, О. Л. Макаренкова, Д. В. Малетова, О. О. Меньяйлова, Р. Ю. Половинкіної, О. А. Савицького, В. М. Трепака, І. О. Хайдарової та інших дослідників.

Метою статті є дослідження системи європейських стандартів діяльності спеціалізованих антикорупційних судових інституцій.

Виклад основного матеріалу. Дослідження особливостей міжнародно-правового регулювання організації судової влади та правосуддя свідчить, що спеціалізованих міжнародно-правових стандартів щодо діяльності саме антикорупційних судових органів небагато. Основною причиною цього є відносно невелика кількість антикорупційних судів у світі. Зокрема, лише у трьох державах – членах Європейського Союзу (Словаччині, Хорватії та Болгарії) функціонують спеціалізовані суди, предметна юрисдикція яких поширюється переважним чином на справи про корупційні кримінальні правопорушення, і чий статус має певні особливості, відмінні від загальних судів.

У зв'язку з цим, під час запровадження спеціалізованих антикорупційних судових органів, формування суддівського корпусу та здійснення правосуддя такими судами держави повинні дотримуватися перш за все загальних принципів і правил щодо організації судової влади та здійснення правосуддя.

Започаткування сучасних європейських стандартів у сфері судочинства і статусу суддів відбувалося у повоєнний час і було безпосередньо пов'язано з утворенням Ради Європи та її органів, зі становленням і розвитком Європейського суду з прав людини, практичною діяльністю Комітету Міністрів Ради Європи, національних органів влади держав – членів Ради Європи та інших органів і неурядових організацій [2, с. 7].

Важливим орієнтиром для держав у розбудові національних систем правосуддя відіграє Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [3]. Зі змісту ст. 6 та інших положень Конвенції впливають такі принципи правосуддя, як: публічність, відкритість і прозорість судового процесу; рівний доступ до суду і рівність усіх перед судом; справедливість судового розгляду; розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом; об'єктивність і всесторонність розгляду справи протягом розумного строку; розгляд справи лише судовим органом, створеним відповідно до закону.

Положення Конвенції, як зазначається фахівцями, мають важливе значення в аспекті регламентації організації та діяльності судової влади як самі по собі, так і в контексті практики Європейського суду з прав людини [4, с. 138]. Важливість практики цього суду, серед іншого, обумовлена тим, що наведені положення і принципи є достатньо абстрактними, що викликає необхідність їх тлумачення під час розгляду відповідних справ.

Поряд з Конвенцією, на європейському рівні систему міжнародних стандартів організації судової влади та правосуддя утворюють документи Ради Європи, ухвалені Комітетом Міністрів Ради Європи, Парламентською асамблеєю Ради Європи, Європейською комісією за демократію через право, Комісією Ради Європи з ефективності правосуддя, Консультативною радою європейських суддів, нарадами та конференціями, що проводяться під егідою Ради Європи; рішення, регламенти, директиви та інші акти нормативного характеру, які приймаються консультативними й експертними інституціями Європейського Союзу; міжнародні договори, однією зі сторін яких є Європейський Союз; резолюції Європейської асоціації суддів тощо.

Попри те, що міжнародні стандарти, розроблені під егідою Ради Європи, мають, як правило, рекомендаційний характер, держави-члени вважають за необхідне враховувати їх положення в національному законодавстві і практиці організації й забезпечення діяльності судової влади [5, с. 267].

Одним з фундаментальних регіональних міжнародних стандартів у сфері організації судової влади та правосуддя стала Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 13.10.1994 р. [6].

Ця рекомендація застосовувалась стосовно кожної особи, яка здійснювала судочинство – як професійних, так і громадських суддів (присяжних, народних засідателів та інших осіб, які здійснюють правосуддя). У ній чітко вказувалось, що основною гарантією незалежності суддів з боку держави є закріплення загальних засад незалежності суддів та забезпечення належного правосуддя на конституційному рівні і в інших законодавчих актах, насамперед, шляхом імплементації міжнародних (стандартних) принципів до національної системи права з урахуванням національних традицій [7, с. 67].

Необхідно зауважити, що міжнародні стандарти судової влади не лише встановлюються у необхідних документах, а й розвиваються і оновлюються. У зв'язку з тим, що Рекомендація № (94) 12, на думку Ради Європи, потребувала суттєвого оновлення, замість неї прийнято нову Рекомендацію СМ / Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки [8].

Як слушно зазначається в літературі, саме ця рекомендація приділила більшу увагу стандартам незалежності судової влади – як зовнішньої, так і внутрішньої, визначивши рівень, на якому вона повинна гарантуватися; звернула увагу на органи суддівського самоврядування, зокрема, ради суддів, а також на ефективність і ресурси судової влади; перед-

бачила додаткові стандарти щодо статусу суддів в аспектах добору і підвищення по службі, терміну перебування на посаді та незмінюваності, оплати праці та навчання суддів; закріпила положення щодо обов'язків і зобов'язань, а також етики суддів тощо [4, с. 140].

Окремо Рекомендація СМ / Rec (2010) 12 підкреслила, що незалежність судової влади забезпечує кожній особі право на справедливий суд і тому є не привілеєм суддів, а гарантією поваги до прав людини та основоположних свобод, що дає змогу кожній особі відчувати довіру до судової системи.

Важливим документом з числа прийнятих під егідою Ради Європи є Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10.07.1998 р. [9].

У цьому документі міститься комплекс положень рекомендаційного характеру щодо правового забезпечення статусу суддів та гарантій їх незалежності.

Високо оцінюючи Хартію, науковці зазначають, що документ націлює європейські країни на визначення незалежності суддів у внутрішній національній системі права правовими нормами конституційного рівня. Констатується, що особливу увагу в Хартії приділено балансу судової, виконавчої та законодавчої влади. Хартія містить ряд рекомендацій щодо добору кандидатів на посаду судді, призначення їх на посаду, які передбачають утворення такої незалежної інституції, яка б розглядала ці питання вільно і неупереджено, а її склад мав би можливість об'єктивно оцінити рівень підготовки кандидата на посаду судді [7, с. 67-68].

У формуванні європейських стандартів правосуддя і правового статусу професійних суддів значну роль відіграють напрацювання Консультативної ради європейських суддів. Згідно зі своїм статусом Консультативна рада готує власні висновки у сфері нормативної регламентації правосуддя, діяльності судових органів і статусу суддів, адресовані Комітету Міністрів Ради Європи [2, с. 7-8].

Серед стандартів, розроблених в системі Ради Європи, вагоме місце посідає Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 01.01.2001 р. [10].

Незалежність судової влади визначено у Висновку в якості головної умови забезпечення верховенства права та основоположної гарантії справедливого судового розгляду. Консультативна рада європейських суддів вважає, що основні принципи незалежності судової системи повинні бути закріплені на конституційному або іншому якомога більш високому правовому рівні у всіх державах – членах Ради Європи, а більш конкретні правила – на законодавчому рівні.

Що стосується міжнародно-правових документів, які містять положення, що безпосередньо стосуються засад і принципів діяльності антикорупційних судових органів та статусу суддів антикорупційних судів, то та такими є насамперед Висновок (2012) 15 Консультативної ради європейських суддів стосовно спеціалізації суддів (прийнятий на 13 пленарному засіданні КРЄС, Париж 06.11.2012 р.) [11], а також низка документів (висновків, доповідей) Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії).

Висновок (2012) 15 містить визначення, відповідно до якого спеціалізованим є суддя, який працює з обмеженою сферою права або розглядає справи, які стосуються окремих ситуацій, що виникають в особливих сферах.

Підкреслюючи домінуючу роль загальних судів, Висновок констатує, що спеціалізовані судді та / або суди є усталеним явищем в країнах – членах Ради Європи. Спеціалізація існує і набула багатьох різновидів, включаючи заснування спеціалізованих палат у вже існуючих судах або утворення окремих спеціалізованих судів.

У документі звернуто увагу на можливі переваги спеціалізації, серед яких, зокрема, компетентність судді у певних сферах, єдність у судових рішеннях і юридична визначеність, мультидисциплінарний підхід до вирішення правових питань, ефективність та оперативність розгляду справ.

Разом з підкресленням цих переваг, Висновок містить указівку на можливі обмеження та застереження спеціалізації. Так, в якості ризиків спеціалізації, зокрема, визначено: відокремленість спеціалізованих суддів від основного суддівського корпусу; гальмування еволюції прецедентного права; ізоляційність спеціалізованих суддів від правових реалій в інших сферах

і підрив принципу правової єдності; недостатня гнучкість; надмірне зближення суддів, адвокатів і прокурорів у відповідній спеціалізованій сфері; ускладнення доступу до правосуддя через концентрацію спеціалізації в межах одного суду на цілу країну або на один її регіон; забезпеченість спеціалізованих судів матеріальними ресурсами та персоналом, недоступним іншим судам.

У Висновку закріплено, що спеціалізовані суди, як і всі інші, повинні враховувати вимоги незалежності та безсторонності, а також інші умови правосуддя, у тому числі: доступ до суду; право на справедливий розгляд справи; право на розгляд в розумні строки. При цьому, спеціалізація ні в якому разі не може бути перепорою для забезпечення вимог стосовно якості судових рішень, які повинен враховувати кожен суддя.

Окремо підкреслюється, що у спеціалізованих судах загалом мають застосовуватися загальні процесуальні норми. Особливі ж процесуальні норми допустимі, лише якщо вони задовольняють одну з потреб, що призвели до створення спеціалізованого суду.

Важливим є застереження, згідно з яким забезпечення спеціалізованих судів належними кадровими, адміністративними та матеріальними ресурсами не має шкодити іншим судам, які мають право на однакові умови у доступі до цих ресурсів.

Висновком допускається введення спеціалізації різними способами: це можуть бути як спеціалізовані суди, відокремлені від загальної організації судової системи, так і спеціалізовані суди або палати (відділи), які є частиною загальної судової системи.

Також, важливим є положення, відповідно до якого поведження зі спеціалізованими суддями повинно відповідати поведженню із суддями загальними. Тобто, законодавство, яке регулює процедуру призначення, перебування на посаді, підвищення, незмінність та дисципліну судді, має бути однаковим як для спеціалізованих, так і для загальних суддів. Відповідно, Консультативна рада європейських суддів не підтримує створення різних судових органів чи систем для окремої спеціалізації, яке може призвести до встановлення різних суддям різних правил.

Принцип рівного статусу для загальних та спеціалізованих суддів, на думку Консультативної ради, має також поширюватись і на суддівську винагороду. Однак, Висновок при цьому містить застереження, що додаткова заробітна плата чи винагорода можуть бути виправданими, якщо особливості діяльності спеціалізованого судді або тягар його відповідальності вимагають такої компенсації.

Правила етики, а також кримінальної, цивільної та дисциплінарної відповідальності як загальних, так і спеціалізованих суддів не повинні відрізнятися. Нарешті, як визначається у Висновку, спеціалізація сама по собі не виправдовує визначення роботи спеціалізованого судді як більш вагомій.

Важливою міжнародною інституцією, що формує європейські демократичні стандарти правосуддя та функціонування незалежної суддівської гілки влади, є Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія).

До сфери її компетенції належать експертна оцінка проектів конституцій та інших законодавчих актів держав, надання консультацій при проведенні конституційних реформ. Комісією підготовлено низку важливих доповідей і висновків, що стосуються як загальних стандартів функціонування судової влади і здійснення правосуддя, так і необхідності їх додержання під час запровадження в Україні спеціалізованого антикорупційного суду.

Серед документів Венеціанської комісії, що містять вказівки на стандарти запровадження антикорупційного суду в Україні, слід насамперед вказати:

- Висновок CDL-AD (2017) 020 щодо законопроєкту про антикорупційні суди і законопроєкту про внесення змін до закону «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень) від 07.10.2017 р. [12];

- Висновок CDL (2019) 027 щодо змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського самоврядування від 07.12.2019 р. [13].

У цих документах містяться вказівки на необхідність забезпечення відповідної процедури добору і призначення суддів антикорупційних судів, додержання принципів єдності

судової влади та єдиного статусу суддів, дотримання певних правил підсудності, структури судів, порядку оскарження їх рішень.

Зосереджено увагу на особливостях залучення громадськості та представників міжнародних та іноземних донорів, зроблено застереження щодо встановлення спеціального режиму самоврядування суддів антикорупційних судів.

Комісією оцінено потребу України у створенні спеціалізованого антикорупційного суду і взагалі необхідність забезпечення такого виду судової спеціалізації. В цілому, Венеціанська комісія схвально поставилася до ідеї запровадження в Україні антикорупційного суду і висловила готовність і надалі надавати допомогу органам влади України з цього питання.

У висновку CDL (2019) 027 окремо порушувалось питання щодо правомірності залучення до процесу формування Вищого антикорупційного суду міжнародних експертів (питання, що викликало масштабні дискусії в Україні). У п. 24 цього висновку Комісія послалася на свої попередні висновки про те, що тимчасово міжнародним організаціям та фінансуючим організаціям (донорам), які активно надають підтримку антикорупційним програмам в Україні, повинна бути надана вирішальна роль в органі, який є компетентним щодо відбору до спеціалізованих антикорупційних судів. При цьому, Комісією зроблено застереження, що такі органи повинні бути створені на перехідний період до досягнення запланованих результатів, оскільки постійне існування такої системи може порушити питання конституційного суверенітету.

Певні вказівки на можливість запровадження судової спеціалізації задля розгляду справ корупційної спрямованості містяться у Двадцяти керівних принципах боротьби з корупцією, затверджених Резолюцією (97) 24 Комітету Міністрів Ради Європи від 06.11.1997 р. [14]. Так, принципи 3 та 7 гарантують, що особи, відповідальні за попередження, розслідування, судове переслідування і винесення судових рішень по корупційним злочинам, користуються незалежністю і автономією, що відповідають їх функціям, а також є вільними від неналежного впливу. У свою чергу, держави зобов'язані сприяти спеціалізації осіб та органів, що здійснюють протидію корупції, і забезпечують їх відповідними засобами і навчанням для виконання їх завдань.

Питань, пов'язаних з правомірністю функціонування антикорупційного суду, торкався і Європейський суд з прав людини – на прикладі Словаччини, у якій антикорупційний суд вперше запроваджено ще у 2003 році.

Так, у справі «Фруні проти Словаччини» (2011 р.) суд зазначив, що ст. 6 Європейської конвенції з прав людини щодо права на справедливий судовий розгляд незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону, не можна тлумачити як заборону створення спеціалізованих кримінальних судів, якщо це передбачено в законі. Суд не мав заперечень проти концепції словацького суду, який на той час мав кримінальну юрисдикцію стосовно певних посадовців і предметну юрисдикцію щодо справ, пов'язаних з корупцією, організованою злочинністю та іншими серйозними злочинами. Суд визнав, що боротьба з корупцією та організованою злочинністю може потребувати заходів, процедур і установ спеціалізованого характеру.

Висновки щодо відповідності судової спеціалізації положенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод містяться також у справі «Ердем проти Німеччини» (1999 р.) [12].

Наведений перелік міжнародних документів не є вичерпним. Як зазначається в літературі, лише документів Ради Європи у сфері судочинства налічується більше сотні [15, с. 13]. Систематику частини цих документів представлено у Доповіді Венеціанської комісії CDL-JD (2008) 002 «Європейські стандарти у сфері судочинства – систематичний огляд» від 03.10.2008 р. [16].

Висновки. Радою Європи та її інституціями створено розвинену систему міжнародно-правових стандартів у сфері судочинства і статусу суддів, у тому числі тих, що поширюються на діяльність спеціалізованих антикорупційних судових інституцій.

Широка імплементація у національне законодавство та послідовне використання у правозастосовній практиці європейських стандартів сприятиме відновленню довіри гро-

мадян до судової системи, посиленню авторитету судової влади, утвердженню високих критеріїв компетентності, професійної етики та доброчесності, а також ефективному запровадженню спеціалізованого антикорупційного суду в Україні.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко Е. Международные стандарты привлечения судей к юридической ответственности. *Leges si viatae*. 2013. Octombrie. С. 34-37.
2. Потильчак О. І. Формування європейських стандартів забезпечення дотримання статусу професійного судді. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4 (51). С. 6-13.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.05.2021).
4. Бабкова В. Міжнародні стандарти як джерела судового права України. *Право України*. 2015. № 7. С. 136-143.
5. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст та класифікація. *Национальный юридический журнал : теория и практика*. 2014. Июнь. С. 263-269.
6. Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» : ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 13.10.1994 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 19.05.2021).
7. Кравчик М. Б. Реформування судової системи як важлива складова Європейської інтеграції України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 217 с.
8. Рекомендація СМ / Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів : незалежність, ефективність та обов'язки. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 20.05.2021).
9. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10.07.1998 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text (дата звернення: 18.05.2021).
10. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 01.01.2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text (дата звернення: 14.05.2021).
11. Висновок (2012) 15 Консультативної ради європейських суддів стосовно спеціалізації суддів : прийнятий на 13 пленарному засіданні КРЄС, Париж 06.11.2012 р. URL : <https://rm.coe.int/opinion-n-15-2012-on-the-specialisation-of-judges-/16806a1fc2> (дата звернення: 15.05.2021).
12. Висновок CDL-AD (2017) 020 щодо законопроекту про антикорупційні суди і законопроекту про внесення змін до закону «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень) від 07.10.2017 р. URL : <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/vysnovok%20antukor2017.docx> (дата звернення: 13.05.2021).
13. Висновок CDL (2019) 027 щодо змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського самоврядування від 07.12.2019 р. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Visnovok_VK.pdf (дата звернення: 12.05.2021).
14. Двадцять керівних принципів боротьби з корупцією : резолюція (97) 24 Комітету Міністрів Ради Європи від 06.11.1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_845#Text (дата звернення: 16.05.2021).
15. Буравльов С. Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід організації діяльності судових установ господарської юрисдикції держав – членів Європейського Союзу. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 3-4. С. 9-17.
16. Доповідь Венеціанської комісії CDL-JD (2008) 002 «Європейські стандарти у сфері судочинства – систематичний огляд» від 03.10.2008 р. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. К., 2015. С. 78-87.

